

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 4, Sayı: 1, Bahar 2013

İNÖNÜ UNIVERSITY
JOURNAL of the FACULTY of DIVINITY

Volume: 4, Issue: 1, Spring 2013

Güncel Fıtır Sadakası (Fitre) Miktarının Tespitine Dair Bir Değerlendirme

Hasan MAÇIN*

Özet: Belli bir mal varlığı olan Müslümanları her yıl ilgilendiren mükellefiyetlerden biri de fıtır sadakasıdır. Mali bir ibadet olan bu yükümlülüğün diğer hükümleri kadar miktarı da Müslümanları ilgilendiren önemli bir konudur. Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında o dönemin temel gıda maddelerinden verilen bu sadakanın geçen süreç içerisinde nasıl verilmesi gerektiği ve miktarının tespiti hususunda farklı hesaplamalar yapılmaktadır. Bu makalede, Kur'an'da yemin kefareti kapsamında yoksullara verilmesi istenen yiyecek miktarının (Mâide, 5/89) fitre için de geçerli bir yöntem olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıtır Sadakası, Fidyeye, Kefaret, Yemin, Yoksul.

Abstract: -An Evaluation On Fixing Of The Amount Of Current Fıtır Charity (Fıtır)- One of the duties concerning Muslims who have certain amount of property in every year is fıtır charity. The amount of this duty which is fiscal worship is an important subject as well as its other principles concerning Muslims. Within process of time, different calculations have been made about how it is supposed to be given and the amount of this charity that was given from the staple food products in the time of the Prophet (pbuh). In this article, whether the amount of food which is asked to be given to poor people(maide 5/89) can be valid or not for fıtır charity within the context of "expiation of oath" mentioned in the Quran.

Key Words: Fıtır Charity, Ransom, Expiation, Charity, Oath, Poor

* Dr., Kahta Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni, gergeri@gmail.com

GİRİŞ

A. Fıtır Sadakasının Anlamı, Hükümü ve Hikmeti

Fıtır sadakasının miktarı ile ilgili değerlendirmelerden önce fitre hakkın-
da genel bazı açıklamalarda bulunmak, konunun daha doğru anlaşılmasına
yardımcı olacaktır.

Fitre, sözlükte yarmak, yarılmak, ayırmak; yaratmak, ıcaç etmek gibi te-
mel anlamlara gelen Arapçadaki fitra¹ kelimesinin Türkçeye geçmiş hâlidir. Bu
temel anlama bağlı olarak gün boyu kapalı olan ağzı açma anlamında; oruca
son vermeye, orucu açmaya da *iftar* denilir. Yine bu temel anlama bağlı olarak
ramazan bayramına *îdü'l-fitr*; ramazan ayının mükâfat ve bereketinden fayda-
lanmanın bir şükran belirtisi olarak verilen sadakaya da *sadakatü'l-fitr* veya
zekâtü'l-fitr denilir.² Fitrenin hem sadaka hem de zekât ile tamlama oluşturmaları
konu ile ilgili rivayetlerde bu iki kelime ile birlikte kullanılmış olmasından kay-
naklanmaktadır. Bu durum sadaka ve zekât kavramlarının o dönemde eş an-
lamlı olarak kullanıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Terim olarak fitre diğer bir ifade ile fıtır sadakası, Ramazan Bayramı'na
yetişen ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan her Müs-
lüman'ın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler için vermesi gerekli
olan bir sadaka³ diye tarif edilir. Fitrenin tarifindeki "belli bir miktar mal" Ha-
nefilere göre nisab miktarı⁴, diğer üç mezhebe göre ise bayram gün ve gecesin-
de kişiye yetecek kadar azıktır.⁵

¹ Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Mektebetü'l-Hilâl, byy, ty, VII, 418 İbn Manzûr, Cemâluddîn Ebû'l- Fadl Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî, *Lisânü'l-Arab*, Dâr-u Sâdr, Beyrut, 1994, V, 55, "رَطَّة" md.

² Kardâvî, Yûsuf, *Fıkhü'l-Zekât*, Müessesetü'r-Risâle, II. Baskı, Beyrut, 1973, II, 917; Yavuz, "Fitre", *DİA*, XIII, 160.

³ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 144, "Fitra/Fitre" md.; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul 2010, 661.

⁴ Serâhsî, Şemsuddin Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsut*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986, III, 102.

⁵ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Umm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1971, II, 69; İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2004, II, 41; İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, III, 94 Döndüren, 663.

Fitre için nisab şartını koşmayan cumhurun, bayram gün ve gecesinde yetecek kadar azığı olanların fitre vermesi gerektiği şeklindeki icitihadı, sosyal refah düzeyinin çok düşük olduğu yerlerde ve zamanlarda İslam'ın öngördüğü sosyal adalet prensibini gerçekleştiren bir tedbir durumundadır. Sosyal refah düzeyi yükseldikçe yoksulluk ve zenginlik sınırları da buna bağlı olarak değişecek ve sadaka belki de nisab miktarı malı olandan bu miktarda malı olmayan kimselere geçen bir yardım olacaktır.⁶

Müslümanların mükellef bulundukları diğer mali ibadet olan zekât, doğrudan mala bağlı olduğu hâlde, fıtır sadakası şahsa bağlıdır. Diğer bir ifade ile fitre şahıs başına konmuş mali bir ibadettir.⁷ Şahıs başına konulmuş mali bir yükümlülük olması hasebiyle bu sadakaya baş zekâtı/sadakası ya da beden zekâtı/sadakası da denilmektedir.⁸ Bu anlamda zekât nasıl ki malı temizleyen bir ibadet ise, fitre de insan ruhunu temizleyen, onu ilk fıtratındaki temizliğe götüren bir ibadet olarak telakki edilmiştir.⁹

Fıtır sadakasının kök harflerini oluşturan (فطر) kelimesi çeşitli türevleri ile Kur'an'da on dokuz ayette yirmi kez geçmektedir.¹⁰ Adı geçen ayetlerde kelime yaratma ve parçalanma temel anlamlarında kullanılmıştır. Söz konusu kavram bu ayetlerin hiç birinde Ramazan Bayramı'nda verilen sadaka anlamında kullanılmış değildir.

Fitre ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ala suresinin 14. ayetinde geçen "*men tezekkâ*" ifadesi¹¹ için her ne kadar bazı âlimler¹² "*fıtır sadakasını veren*" şeklinde bir değerlendirmede bulunmuşlarsa da çoğunluk âlimler söz konusu ifadenin bu anlamı da içerecek şekilde *maddi ve manevi pisliklerden temizlenen* olarak değerlendirmişlerdir.¹³ Ala suresinin Mekki

⁶ Özek, Ali ve dğr., *İbâdet ve Müessese Olarak Zekât*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1984, 210.

⁷ Özek, 207.

⁸ Kardâvî, II, 918; Erkal, Mehmet *İlmihal* (İman ve İbadetler Zekât Bölümü), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, I, 501.

⁹ Özek, 207.

¹⁰ Abdalbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1991, 663 "فطر" md.; <http://tanzil.net/#search/root/فطر>, 21.06.2014.

¹¹ İlgili surenin 14 ve 15. Âyetleri şöyledir: "*Arınan ve Rabbinin adını anıp, namaz kılan kimse mutlaka kurtuluşa erer.*" (Ala Suresi 87/14,15)

¹² Kurtûbî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kurubi'l-Misriyye, Kahire 1964, XX, 21, 22; Serahsî, III, 101; İbn Kudâme, III, 79.

¹³ Değerlendirmeler için bkz. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenda Yayın Dağıtım, İstanbul 1997, IX, 23; Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an* (Çev. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, VII, 97.

olduğu da dikkate alındığında çoğunluğu teşkil eden âlimlerin görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir. Zira fıtır sadakası Medine’de hicri ikinci yılda meşru kılınmıştır.¹⁴ Fıtır sadakasıyla ilgili detaylı açıklamalar sünnette yer almaktadır.

Fıtır sadakasının gerekliliğini ifade eden birçok hadis¹⁵ vârid olmuşsa da; hükmü İslâm hukuk ekollerinde tartışılmıştır. İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel konu ile ilgili vârid olan hadislerdeki “farada” ve “emere” kelimelerini göz önünde bulundurarak fitrenin farz olduğunu söylemişlerdir.¹⁶ Hanefiler ise konu ile ilgili delillerin mevsuk (sübutunun ve delâletinin kat’i) olmadığını gerekçe göstererek fitrenin vâcib¹⁷ olduğunu söylemişlerdir. Mâlikilerden bir grup ile Zâhiriler fitreyi müekked sünnet kabul ederken; bazı âlimler ise zekâtın farz kılınmasıyla fitrenin nesh edildiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁸

Fitre ile yükümlü olma zamanı (vücub vakti) hakkında da fakihler farklı kanaatler ileri sürmüşlerdir. Çoğunluk bu vaktin ramazan ayının son günü güneş batma vakti şevval hilalinin görülmesi ile başladığını söylerken;¹⁹ Hanefiler bu anı Ramazan Bayramı’nın birinci günü tan yerinin ağarması olarak kabul etmişlerdir.²⁰ Fakihler arasındaki bu ihtilaf, ramazan ayının son günü güneşin batmasından şevvalin ilk günü tan yerinin ağarmasına kadarki sürede doğan, vefat eden veya Müslüman olan ya da irtidat eden (dinden çıkan) kişi için fıtır

¹⁴ Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Daru’l-Fıkr, Dimeşk 1989, II, 900; Kardâvî, II, 918.

¹⁵ İlgili hadis şöyledir: İbn Ömer’in rivâyetine göre “Allah Resulü köle-hür, erkek-kadın, küçük-büyük her müslümana bir sâ’ (ölçek) hurma ya da bir sâ’ arpayı fıtır sadakası olarak vermeyi farz kıldı ve insanlara namaza çıkmadan önce vermelerini emretti” (Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahih*, (Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), Dâr-u Tûkî’n-Necât, Dimeşk, 2001, “Zekât” 70.); Benzer hadis için ayrıca bkz. İbni Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen*, (Thk. M. Fuâd Abdulabâkî), Dâr-u İhyâi’l-Kutubi’l-Arabiyye, byy., ty., “Zekât”, 21; Ebu Dâvud, Süleyman b. El-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, (Thk. Muhammed Muhyeddin Abdulhamid), el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, ty., “Zekât” 19; Tirmîzî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *Sünen*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Matabat-u Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1975, “Zekât”, 35; Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, (Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde), Mektebu’l-Matbûâtü’l-İslâmiyye, Halep, 1986 “Zekât”, 30-33.

¹⁶ Şâfiî, II, 67; İbn Rüşd, II, 40; İbn Kudâme, III, 79.

¹⁷ Serahsî, III, 101; Kâsânî, II, 69.

¹⁸ İbn Rüşd, II, 40; İbn Kudâme, III, 79. Geniş bilgi için bkz. Kardâvî, II, 918-921.

¹⁹ Şâfiî, II, 69, 70; İbn Kudâme, III, 89.

²⁰ Serahsî, III, 108; İbn Kudâme, III, 89.

sadakasının vacip olup olmayacağı hususundaki ihtilafın da kaynağını oluşturur.²¹

Diğer şer'î hükümler gibi fitrenin de birçok hikmeti vardır. Konu ile ilgili rivayetlerin birinde Abdullah ibn-i Abbas fıtır sadakasının hikmetini şöyle özetlemektedir: *"Rasulullah (s.a.s) oruçluları gereksiz ve çirkin davranışlardan arındırmak ve yoksullara yiyecek sağlamak için fitreyi farz kılmıştır. Fitreyi kim namazdan önce öderse, bu makbul bir zekât, kim de namazdan sonra öderse, herhangi bir sadaka olur."*²² Buna göre fıtır sadakasının biri mükellefe, diğeri toplumdaki yoksullara dönük iki faydasından bahsedilebilir. Oruç tutan ya da tutması gerekirken tutamayan mükellefe faydası, oruçluya yakışmayan davranışlarla zedelediği ibadetlerinin eksikliklerini telafi etmek, olarak açıklanabilir. *"Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir."*²³ ayeti genel bir hüküm ifade etmekle birlikte, bazı arifler bu anlamda fıtır sadakasını, namazın kusurunu telafi eden sehv (yanılma) secdesine benzetmişlerdir.²⁴ Diğer bazı âlimler ise fitreyi farz namazların sünnetlerine benzetererek oruç için tamamlayıcı bir unsur kabul etmişlerdir.²⁵ Diğer sosyal yardımlar yanında fıtır sadakası ile yoksulların temel ihtiyaçlarının yerine getirilmesi ile bayram neşe ve sevincine bütün bir toplumun iştirak etmesi ise bu sadakanın topluma dönük faydası olarak görülebilir.²⁶

B. Fitrenin Miktarı

Daha önce belirtildiği gibi fıtır sadakasının miktarı ile ilgili Kur'ân'da bir delil yer almamaktadır. Konu ile ilgili ayrıntılar sünnetle belirlenmiştir. İlgili rivayetlerde fitre miktarının Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında temel gıda maddesi olan²⁷ arpa, hurma, eqit (yağı alınmamış kurutulmuş peynir), kuru üzüm ve sültan birer sa',²⁸ buğdaydan ise yarım sa' olarak verildiği belirtilmektedir. Ancak buğday ile ilgili ölçünün Hz. Peygamber tarafından belirlendiğini ifade eden rivayetler olduğu gibi²⁹ bu ölçünün Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından

²¹ İbn Rüşd, II, 44; Zuhaylî, II, 906, 907.

²² İbn Mâce, "Zekât", 21; Ebu Dâvud, "Zekât", 17.

²³ Hüd, 11/114.

²⁴ Zuhaylî, II, 902.

²⁵ Kardâvî, II, 922.

²⁶ Dehlevî, Şah Velîyullah, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 2005, II, 68; Özek, 208.

²⁷ Buhârî, "Zekât", 76.

²⁸ Buhârî, "Zekât", 73; İbn Mâce, "Zekât", 21; Nesâî, "Zekât", 36, 38.

²⁹ Ebu Dâvud, "Zekât", 20; Tirmizî, "Zekât", 35; Nesâî, "Zekât", 36, "Salâtü'l-İdeyn", 22.

sonraki zamanlarda konulduğunu belirten rivayetler de vardır.³⁰ İlgili rivayetler bir bütün olarak ele alındığında, buğday ile ilgili bir ölçünün Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından konulmadığı, onun vefatından sonra buğdayın Hicaz'da yaygınlaşmasıyla sahabe tarafından diğer ürünlerin bedeli olarak yarım sa' olarak takdir edildiği şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır.³¹

Rivayetlerde geçen sa' bir hacim ölçüsü olup 4 müdde eşittir. Müd ise iki avuç dolusu/koşam demektir. Fakihler sâ'ın 4 müdde eşit bir hacim ölçü birimi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.³² Ancak sâ'ın ya da müddün, ağırlık ölçü birimi olan rıtl ya da dirhem cinsinden tespiti konusunda aynı şeyi söylemek mümkün görülmemektedir. Bu konuda Irak ekolü ile Hicaz ekolü farklı rakamlar ileri sürmüşlerdir. Ebu Hanife ve ona tabi olan Irak fakihlerine göre 1 müd 2 rıtl ve dolayısıyla 1 sâ' 8 rıtdan oluşmaktadır. Diğer üç mezhep imamı ile Ebu Hanife'nin iki talebesi olan Muhammed ve Ebu Yûsuf'a göre ise 1 müd $1\frac{5}{7}$ rıtl, 1 sâ' ise $5\frac{5}{7}$ rıttır.³³ Hacim birimlerinin ağırlık birimlerine dönüştürülmesi ile ilgili zorluklar ve o dönemdeki ölçü birimleri arasında bir standardın olmayışı bu problemin temel sebepleri sayılabilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), yaşadığı dönemde bölgeden bölgeye, şehirden şehre farklılık gösteren ölçü birimleri konusundaki bu karışıklığı gidermeye yönelik bazı tedbirleri almıştır. Bu kapsamda ağırlık ölçüsü olarak Mekkelilerin, hacim ölçüsü olarak da Medinelilerin ölçülerinin esas alınması gerektiğini belirtmiştir.³⁴ Tahıl ürünlerinin hacim ölçü birimleri ile ölçüldüğü dikkate alınırsa Hicaz ekolünün, özellikle Medine müctehidi İmam Mâlik'in görüşü tercihe şayandır. Hatta Abbasiler döneminde başkadı olarak görev yapan Ebu Hanife'nin talebesi Ebu Yûsuf'un, İmam Mâlik'in konu ile ilgili delillerini ikna edici bularak eski görüşünden vazgeçip bu konuda İmam Mâlik'in ictihadını kabul ettiğine dair rivayetler³⁵ de dikkate alınırsa, bu konuda fakihlerin çoğunluğunun görüşünün isabetli olduğu söylenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi cumhura göre 1 sâ' $5\frac{5}{7}$ rıtla eşittir. 1 rıtl fakihlerin çoğunluğuna göre $128\frac{8}{7}$ dirhemdir. Bir dirhem ağırlığı 2,975 gram olduğuna göre, bir rıtlın gram olarak karşılığı $128\frac{8}{7} \times 2,975 = 382,5$ eder. Bir sâ' $5\frac{5}{7}$ rıtl

³⁰ Buhârî, "Zekât", 74, 75; Muslim, "Zekât", 4; İbn Mâce, "Zekât", 21; Ebu Dâvud, "Zekât", 19; Tirmizî, "Zekât", 35; Nesâî, "Zekât", 31, 38.

³¹ Kardâvî, II, 940.

³² İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Muhallâ*, Dâru'l-Fîler, Beyrut, ty, IV, 47; İbn Rüşd, II, 25; Kürdî, M. Necmüddîn, *Şer'i Ölçü Birimleri ve Fikhî Hükümleri*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Buruc Yayınları, İstanbul, 1996, 171; Kallek, Cengiz, "Vesk", *DİA*, XLIII, 70.

³³ İbn Rüşd, II, 25; İbn Kudâme, III, 81; Kardâvî, I, 365; Kürdî, 171.

³⁴ Ebu Dâvud, "Buyu", 8; Nesâî, "Zekât", 44; "Buyu", 54.

³⁵ İbn Rüşd, II, 25; Kardâvî, I, 366-368; Kürdî, 173.

olduğuna göre gram olarak karşılığı $382,5 \times 5 \frac{1}{3} = 2040'$ tır. Bu, çoğunluğun görüşüdür. Ebu Hanife ve ona tabi olan Irak fakihlerine göre ise bu miktar $8 \times 382,5 = 3,060$ gramdır. Buna göre iki ekol arasındaki ağırlık farkı yaklaşık bir kilodur. Sa'ın bir hacim ölçüsü olduğu ve fitreye konu olan gıda maddelerinin özgül ağırlığının farklılığı dikkate alındığında bu ölçünün ortalama bir ölçü olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile fitre olarak verilecek her bir gıda maddenin ağırlık ölçüsü farklı olacaktır.

Konu ile ilgili rivayetleri değerlendiren fakihler fıtır sadakasının miktarı ve nasıl ödenmesi gerektiği ile ilgili farklı kanaatler ortaya koymuşlardır:

Hanefilere göre fıtır sadakası arpa, buğday, kuru üzüm ve hurmadan verilebileceği gibi bunların kıymetinden de (para olarak) verilebilir.³⁶ Bunun miktarı buğdaydan yarım sa', diğerlerinde ise bir sa' dır.³⁷

Hanefilerin dışındaki diğer üç mezhebe göre fitre kıymet olarak ödenemez. Bu mezheplere göre buğday dâhil fitre miktarı ülkede en çok tüketilen ya da mükellefin en çok tükettiği hububat ve meyvelerden 1 sa' olarak verilir.³⁸

Fitrenin gerekliliği ve miktarı ile ilgili hadislerde verilecek fitre miktarının neyin karşılığı olduğu belirtilmemiştir. Konu ile ilgili bir kaydın olmaması âlimleri farklı yorumlar yapmaya sevk etmiştir. Bu miktarın küçük bir ailenin bir günlük gıda ihtiyacının karşılığı olduğunu söyleyen âlimler olduğu gibi³⁹ çoğunluk âlimler bunun bir yoksulun bir günlük beslenme ihtiyacı karşılığı olduğunu söylemişlerdir.⁴⁰ Rivayetler dikkatle incelendiğinde, Hz. Peygamber (s.a.s)'in Müslümanlardan her birinin fakir bir kardeşini bayram sevincine ortak etmesi adına bir günlük beslenme ihtiyacını karşılayan ve o dönemde yaygın

³⁶ Serahsî, III, 107.

³⁷ İbn Rüşd, II, 43; İbn Kudâme, III, 81.

³⁸ Şâfiî, II, 72, 73; İbn Rüşd, II, 43; İbn Kudâme, III, 83, 87; Zuhaylî, II, 910; Erkal, I, 507, 508.

³⁹ Dehlevî, II, 68; Aktan, Hamza, "Hz. Peygamber Dönemi Gıda Fiyatları Ölçeğinde Fıtır Sadakasının Günümüz Şartlarındaki Kıymeti Üzerine Bir Etüt" (Kur'an Araştırmaları Vakfı tarafından 2-3 Ekim 2004 tarihleri arasında Bursa-Mudanya Montania Hotel'de düzenlenen "Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi" konulu tartışmalı ilmi toplantıya sunduğu tebliğ), Kurav Yayınları, Bursa, 2007, 142, 146.

⁴⁰ Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV) tarafından 2-3 Ekim 2004 tarihleri arasında Bursa-Mudanya Montania Hotel'de düzenlenen "Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi" konulu tartışmalı ilmi toplantıya iştirak eden birçok bilim adamı bu miktarın oruç tutamayan kimselerin verdiği oruç fidyesi ile aynı miktar olduğunu bunun bir yoksulun bir günlük doyumu olduğunu belirtmiş ve sempozyumun sonuç bildirisine bu şekilde geçmiştir.

olarak tüketilen; hurma, arpa, kuru üzüm ve eqit gibi gıda maddelerinden birinin birer sa' olarak fitre vermesini emrettiği görülmektedir.

Gerek fitrenin hangi gıda maddesinden verileceği gerekse de verilecek miktar hususunda fakihler arasında bir ittifak sağlanamamıştır. Bir hacim ölçüsü olan sa'ın günümüz ölçülerine dönüşmesinden kaynaklanan ihtilaf konu ile ilgili tartışmaları daha da derinleştirmektedir. Zira iki ekol arasında bu konuda yaklaşık bir kiloluk fark bulunmaktadır. Üzerinde ittifak sağlanan gıda maddelerinin bazısının -hurma gibi- her bölgede yetişmemesi diğer bazısının da -arpa gibi- gıda maddesi olmaktan çıkmış olması konu ile ilgili ihtilafı daha da büyütmektedir. Fitrenin üzerinde ittifak edilen hurma ya da arpadan bir sa' -sa'ın Irak ekolüne göre yaklaşık üç kilo olarak alınması durumunda bile- olarak verilmesi fıkhi açıdan bir problem teşkil etmezse de elde edilmesindeki zorluklar (pratik bir yöntem olmaması) ve yoksulun günlük beslenme ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmaması konunun günümüz İslâm bilginleri arasında yeniden değerlendirmeyi gündeme getirmiştir.

Günümüz İslâm bilginleri fitre sadakasının tespiti konusunda iki farklı ölçüden birinin esas alınabileceği görüşündedirler:⁴¹

Birincisi: Konu ile ilgili hadislerde geçen gıda maddelerinden her birinin bir sa'ın para cinsinden ortalamasının alınması. Böylece hurma, kuru üzüm, arpa ve buğday gibi gıda maddelerinin kalitelerine göre belirlenmiş birbirinden farklı pek çok rakamın ortaya çıkması ve Müslümanların bu durum karşısında tereddüde düşmesi önlenmiş olacak.

İkincisi: Fitre miktarı olarak, bir kimsenin bir günlük ortalama gıda harcamasının ölçü alınması. Bu ölçüyü esas alanlar, bu miktarın hadislerde zikredilen gıda maddelerinin en ucuzunun bedelinden daha düşük olmaması gerektiğini de bir şart olarak ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü savunanlar, fitre tespitinde fitre verilecek yoksulun günlük gıda ihtiyacı yerine, fitre veren kimsenin günlük gıda tüketim ortalamasının ölçü alınması fitrenin mana ve gayesine daha uygun olacağını söylemişlerdir.⁴²

Birinci yöntem problemi bir nebze hafifletse de konu ile ilgili tartışmaları bitirecek nitelikte değildir. Her şeyden önce hangi gıda maddelerinin ortalaması alınacak sorusuna tek bir cevap verilememektedir. Zira konu ile ilgili rivayetler farklılık göstermektedir. Bazı hadislerde fitre verilecek gıda maddesi tek bir

⁴¹ Özek, 212; Erkal, 507; Koca, 310.

⁴² Erkal, 507; Koca, 310.

çeşit⁴³ geçerken, başka hadislerde bu sayı iki,⁴⁴ üç,⁴⁵ dört,⁴⁶ beş⁴⁷ ya da altıyı⁴⁸ bulabilmektedir. Bu durumda kaç tür gıda maddesinin ortalamasının alınması gerektiği bir sorun olarak devam etmektedir. Fitre olarak verilecek buğdayın miktarı ile ilgili tartışmalar ve sa'nın günümüz ölçülerine aktarılmasındaki farklılıklar da aynı şekilde bu yöntemin çözülmesi gereken diğer problemleridir. Günümüzde bu yöntemle problemi çözmeye çalışan kimi ilim adamının hadislerde geçen gıda maddelerine günümüzde kullanılan birçok gıda maddesini de eklemesi problemi daha da karmaşık hale getirmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla bu yöntemle tartışmalardan uzak güncel bir fitre miktarının belirlenmesi güç görülmektedir.

İkinci ölçüyü savunan âlimlerin görüşleri dikkatle incelendiğinde onların yemin kefareti için belirlenen "...ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek..."⁵⁰ ayetini ve İmam Şâfiî'nin "herkesin ortalama olarak tükettiği yiyecek maddelerinden fitre vermesi gerektiği"⁵¹ şeklindeki ictihadını esas aldıkları görülür. Ayetin ilgili bölümü yeminini bozan kimselerin kefâret olarak on yoksulu doyurması durumunda, bu doyurmanın niteliğini belirtmektedir. Söz konusu ayet, bir tür yoksulu doyurma olarak kabul edilen fitre için bir ölçü olabilir mi, sorusuna Kur'ân'ın yoksulu doyurmayı gündeme getirdiği ayetler ışığında cevap aranacaktır.

Kur'ân, genel anlamda yoksulu doyurmayı teşvik etmekle kalmaz;⁵² Müslümanın yapmadığı ya da kusurlu yaptığı bazı vecibelere ya da yapmaması gereken bazı cürümlere karşılık yoksulları doyurmayı bir yükümlülük sayar. Kur'ân'da bu iki durum sırasıyla fidyeye ve kefâret kavramları ile ifade edilir.

⁴³ Buhârî, "Zekât", 72; Nesâî, "Zekât", 36.

⁴⁴ Buhârî, "Zekât", 70, 71, 74; Muslim, "Zekât", 4; İbn Mâce, "Zekât", 21; Tirmizî, "Zekât", 35; Ebu Dâvud, "Zekât", 19; Tirmizî, "Zekât", 35; Nesâî, "Zekât", 34.

⁴⁵ Buhârî, "Zekât", 77; Muslim, "Zekât", 4; İbn Mâce, "Zekât", 21; Ebu Dâvud, "Zekât", 19; Nesâî, "Zekât", 36, 37, 43.

⁴⁶ Buhârî, "Zekât", 75, 76; Muslim, "Zekât", 4; Ebu Dâvud, "Zekât", 19; Nesâî, "Zekât", 36, 41, 42.

⁴⁷ Buhârî, "Zekât", 73; Muslim, "Zekât", 4; Ebu Dâvud, "Zekât", 19; Nesâî, "Zekât", 38.

⁴⁸ Muslim, "Zekât", 4; İbn Mâce, "Zekât", 21; Ebu Dâvud, "Zekât", 19; Tirmizî, "Zekât", 35; Nesâî, "Zekât", 39.

⁴⁹ Konu ile ilgili bir çalışmaları olan Yunus Vehbi Yavuz gıda maddelerinin sayısını 24'te kadar çıkarmaktadır. Bkz. Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 406.

⁵⁰ Mâide, 5/89.

⁵¹ Şâfiî, II, 72.

⁵² Bkz. Hâkka, 69/34; İnsân, 76/8; Fecr, 89/18; Mâûn, 107/3.

Konuya olan yakın ilgisinden dolayı burada kısaca fidye ve kefaret kavramlarına yer verilecektir.

Fidye (fidâ) Arapça bir kelime olup Kur'an⁵³ ve sünnetteki⁵⁴ kullanımı dikkate alındığında temel anlamı "ceza/bedel/karşılık" tır.⁵⁵ Bir İslâm hukuku terimi olarak fidye, esaretten veya maruz kalınan bir beladan kurtulmak için ya da yerine getirilemeyen veya kusurlu olarak eda edilen bazı ibadetlerin kusurlarının telafisi amacıyla ödenen bedel olarak tanımlanır.⁵⁶

Kefâret ise kişinin dinen yapılmaması gereken bazı işleri yapması sebebiyle Allah'tan bağışlanma dilemek amacıyla yerine getirdiği ve ibadet özelliği olan malî ve bedeni cezalar olarak tanımlanabilir.⁵⁷

Fidye ve kefaret kavramları her ne kadar bazı âlimler tarafından aynı anlamda kullanılmışsa da,⁵⁸ bu iki kavramın Kur'an'daki kullanımına dikkat edildiğinde, kefaretin daha çok günah sayılan bir fiilden dolayı gerektiği,⁵⁹ fidyenin ise daha çok meşru bir özür sebebiyle yerine getirilemeyen bir ibadete⁶⁰ ya da ibadet sırasında yerine getirilemeyen bir hususa⁶¹ bedel olarak ödendiğini görülür. Fidye bu özelliği ile dinî hükümlerde bir hafifletme ve ruhsat özelliği taşımaktadır.⁶²

Konumuzla alakalı olarak fidye ve kefaretlerin bizi ilgilendiren tarafı onların miktarlarıdır. Kur'an-ı Kerim'de iki fidye türünden bahsedilmektedir: Bunlardan biri ramazan ayında oruç tutamayan kimselerin vermesi gereken

⁵³ Bakara, 2/85, 184, 196, 229; Al-i İmran 3/91; Nisa 4/92; Maide 5/36; Yunus 10/54; Ra'd 13/18; Saffat 37/107; Zümer 39/47; Muhammed 47/4; Hadid 57/15; Mearic 70/11.

⁵⁴ Buhârî III, 35/1949; Müslim III, 1383/1763; İbni Mace, II, 1028/3079; Malik, I, 417/239.

⁵⁵ Taberî, III, 483; Yazır, I, 510.

⁵⁶ Benzer tarifler için bkz. Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983I, 165; Erdoğan, 145, "Fidye" md.

⁵⁷ Benzer tarifler için bkz. Karaman, Hayreddin ve dgr. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, II, 332; Katar, H. Mehmet, "Kefâret", *DİA*, XXV, 177; Yaran, Rahmi, "Kefâret", *DİA*, XXV, 179; Erdoğan, 302, "Keffâret" md.; Maçin, Hasan, *İslâm Hukukunda Keffaretler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2001, 6.

⁵⁸ İsfahânî, Rağîb, *Müfredât-u elfâzî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1992, 627 "يَدْي" md.; İbn Rüşd, II, 61; Kâsânî, Alauddin Ebu Bekr b. Mes'ud, *Bedâiu's-Sanai' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, byy., 1986V, 95.

⁵⁹ Maide, 5/45, 89, 95.

⁶⁰ Bakara, 2/184.

⁶¹ Bakara, 2/196.

⁶² Ögüt, Salim, "Fidye", *DİA*, XIII, 5456.

mali bedel;⁶³ diğeri ise hac ya da umre sırasında ihramlı olan kimsenin hastalık veya başka bir mazeret sebebiyle ihram yasaklarından birini ihlal etmesi durumunda vermesi gerekli bedeldir.⁶⁴

Oruç tut(a)mayan kimselerin ödemesi gereken fide miktarı, Bakara 2/184'te geçen "bir yoksulu doyuracak kadar" ifadesinden de hareketle bir kişiyi bir günde doyuracak iki öğün yiyecek olarak anlaşılmıştır.⁶⁵ Ancak bu miktarın ne kadar olacağı doktrinde tartışılmıştır. Konu ile ilgili Kütüb-i Sitte'de de herhangi bir rivayete rastlayamadık. Ancak tefsir kitaplarında ilgili ayetin tefsiri ile alakalı olarak sahabe görüşlerine yer verilmiştir. Bu miktarın yarım sa' buğday olduğunu kabul eden sahabiler olduğu gibi, bir müd olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁶⁶ İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre bu miktar bir müd buğday⁶⁷ Ebu Hanife'ye göre ise hurmadan bir sa' buğdaydan ise yarım sa'dır.⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de ihramlıyken tıraş olmak zorunda kalan kimsenin ödemesi gereken fide miktarı, "...fide olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir." (Bakara 2/196) şeklinde geçmektedir. Konu ile ilgili detay hadislerde bir kurban, üç gün oruç ya da altı fakire yarımşar sa' yiyecek olarak yer almaktadır.⁶⁹ Konu ile ilgili hadisleri değerlendiren Ebu Sevr, Davud,

⁶³ Konu ile alakalı âyet meali şöyledir: "Ey İnananlar! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsunuz diye, size sayılı günlerde farz kılındı. İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günlerin sayısınıca diğer günlerde tutar. Oruca dayanamıyanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fide verir. Kim gönülden iyilik yaparsa o iyilik kendisinedir. Oruç tutmanız eğer bilerseniz sizin için hayırlıdır." (Bakara, 2/184) Ayrıca âyetin farklı anlamları ve mensuh olup olmadığı ile ilgili tartışmalar için bkz. Buhârî, "Tefsiru'l-Kur'ân", 27, 28; Ebu Dâvud, "Savm", 2, 3; Tirmizi, "Savm", 75; Nesai, "Sıyam", 63.

⁶⁴ Konu ile ilgili âyet şöyledir: "Başladığınız hac ve umreyi Allah için tamamlayın. Alıkonursanız, kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, yerine ulaşıncaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa fide olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Güven içinde olursanız, hacca kadar umreden faydalanabilen kimseye kolayına gelen bir kurban kesmek, bulamayana, hac esnasında üç gün ve döndüğünüzde yedi gün, ki o tam on gündür oruç tutmak gerekir. Bu, ailesi Mescidi Haram'da oturmıyan kimseler içindir. Allah'tan sakının ve Allah'ın cezasının şiddetli olacağını bilin." (Bakara, 2/196)

⁶⁵ Karaman, *Tefsir*, I, 279.

⁶⁶ Cassas, I, 218, 219; Kurtubî; II, 289.

⁶⁷ Mâlik, b. Enes, Ebu Abdullah el-Asbahî el-Himyerî, *el-Muvatta*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî) Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 1985, I, 307, 308.

⁶⁸ Hanefilere göre oruç fidesi, yemin kefareti ve fitre için yoksullara verilecek yiyecek miktarı birbirine eşittir. Bunun için bkz. Yazır, I, 509, III, 362.

⁶⁹ Buhârî, "Tefsiru'l-Kur'ân", 34; İbn Mâce, "Menâsik", 86. Konu ile ilgili Buhârî hadisi şöyledir: Kâb İbnu Ucre anlatıyor: "Biz Hudeybiye'de iken, Resûlullah (s.a.s) yanıma geldi. O sırada ben tencerenin altını yakıyordum. Yüzümde de bitler kaynaşıyordu. Resûlullah (s.a.s) bana: "Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?" diye sordu. Ben: "Evet ediyor."

Mâlikî, Şâfiî ve Hanefiler her yoksula yedirilecek yiyecek miktarının iki müd olduğunu söylerken, Sevri ve Ebu Hanife'nin diğer bir görüşüne göre ise buğdaydan yarım sa' hurma, kuru üzüm ve arpadan ise bir sa' dır. Ahmed bin Hanbel'den ise farklı iki görüş nakledilmiştir. Bu görüşlerden birine göre o da çoğunluk gibi bu miktarın iki müd, diğer görüşe göre ise buğdaydan bir müd, hurmadan yarım sa' olduğu şeklindedir.⁷⁰

Kefaret miktarları da dolaylı bir şekilde konumuza ışık tutmaktadır. Kur'ân'da, hatayla adam öldürme kefareti,⁷¹ yemini bozma kefareti,⁷² ihram yasaklarını delme kefareti⁷³ ve zihâr kefareti⁷⁴ olmak üzere dört çeşit kefareten bahsedilir. Kur'ân'da yer almayıp sünnetle belirlenen diğer bir kefaret çeşidi ise orucu bozma kefaretidir ki zihâr kefareti ile benzer hükümleri taşımaktadır.⁷⁵

Hatayla adam öldürme kefaretinde yoksulları yedirme alternatifi bulunmadığından⁷⁶ burada bu kefaret çeşidi üzerinde durulmayacaktır. Yemini bozma kefareti ayette "...ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek yahut giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Bulamayan üç gün oruç tutmalıdır."⁷⁷ olarak geçer. İhram yasaklarını delme kefaretiyle ilgili ayetin bölümü ise şöyledir. "...Sizden bile bile onu öldürene, ehli hayvanlardan öldürdüğü kadar olduğuna içinizden iki adil kimsenin hükmedeceği, Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanı ödeme yahut yoksullara yemek yedirme şeklinde kefaret ya da yaptığının ağırlığını tatmak üzere bunlara denk oruç tutma vardır."⁷⁸ Kur'ân'da geçen diğer bir kefaret şekli ise zihâr kefaretidir. Ramazan orucunu bozma kefareti ile benzer içeriğe sahip bu kefaret çeşidi şöyledir: "Karılarını zihar yoluyla boşamak isteyip, sonra sözlerinden dönenlerin, ailesiyle temas etmeden bir köle azad etmeleri gerekir. Size bu hususta böylece öğüt

dedim. Bana: "Öyleyse tıraş ol ve üç gün oruç tut veya altı fakiri, her birine yarım sa' vermek suretiyle doyur veya bir kurban kes." dedi.

⁷⁰ İbn Rüşd, II, 130; Kurtubî, II, 384.

⁷¹ Nisâ, 4/92.

⁷² Mâide, 5/89.

⁷³ Maide, 5/95.

⁷⁴ Mücâdele, 58/3,4.

⁷⁵ Geniş bilgi için bkz. Maçin, 14-28.

⁷⁶ İlgili Ayet (Nisâ, 4/92.) mealî şöyledir: "Bir müminin diğer mümini yanlışlık dışında öldürmesi asla caiz değildir. Bir mümini yanlışlıkla öldürenin, bir mümin köleyi azad etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça, ona diyet ödemesi gerekir. Eğer o mümin, size düşman bir topluluktan ise mümin bir köleyi azad etmek gerekir. Şayet aranızda anlaşma olan bir millettense, ailesine diyet ödemek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bulamayana, Allah tarafından tevbesinin kabulü için, ard arda iki ay oruç tutmak gerekir. Allah bilendir. Hakim'dir."

⁷⁷ Mâide, 5/89.

⁷⁸ Mâdie, 5/95.

verilmektedir. Allah, işlediklerinizden haberdardır. Azad edecek köle bulamayanın, ailesiyle temastan önce iki ay birbiri peşinden oruç tutması gerekir. Buna gücü yetmeyen, altmış yoksulu doyurur.”⁷⁹

Görüldüğü gibi gerek oruç tut(a)mayan kimsenin vermesi gereken fidye miktarı, gerekse de ihramlıyken tıraş olmak zorunda kalan kimsenin ödemesi gereken fidye miktarı hakkında fakihler arasında bir ittifak söz konusu değildir. Ancak oruç tut(a)mayanların vermesi gerekli fidye ile ilgili ayette bu miktarın bir yoksulun bir günlük yiyeceği olduğu, ihramlıyken tıraş olmak zorunda kalan kimsenin ödemesi gereken fidye ile ilgili hadiste ise bir günlük orucun karşılığının bir sa’ olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Zira ilgili hadiste üç günlük oruca bedel olarak, altı yoksula yarımşar sa’ yiyecek verilmesi teklif edilmektedir.⁸⁰

Gerek fidye gerekse de kefareti çeşitleri ile ilgili yukarıda verilen ayetlerdeki konumuzla alakalı ortak noktanın fitrenin hikmeti olan “yoksullara yiyecek sağlamak” olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ancak bir ayet hariç⁸¹ diğer ayetlerde yoksulların doyurulmasının niteliği hakkında bir kayda yer verilmemektedir. Dolayısı ile yoksula verilecek yemeğin nasıl olması gerektiği belirtilmemiştir. Yemini bozmanın kefareti ile ilgili ayette ise bu konuya açıklık getirilmektedir. Söz konusu ayette yoksullara yedirilecek yemek “ı, ” kelimesi ise kayıtlanmıştır. Bu kelimeyi “en iyisi” şeklinde anlayanlar olmuşsa da genel kanaat bunun “ortalama seviye” olduğu yönündedir. Buna göre kefaretin yemek olarak verilmesi durumunda, bu miktar kısıtlı harcama yapılan zamanların ya da bayram vb. özel günlerin değil, normal günlerin harcamaları esas alınmalıdır. Bunun miktar ve kalitesi, kefareti ödeyecek kimsenin ekonomik düzeyine ve ailesi için yaptığı harcamaların ortalamasına göre toplumun o günkü hayat standartları dikkate alınarak belirlenmelidir.⁸²

Yemin kefaretinde yoksula yedirilecek yiyeceğin bu niteliği fitre ya da fidye olarak yoksullara verilecek olan gıda maddesi veya bunun değeri olan nakdin belirlenmesinde acaba bizim için bir ölçü olabilir mi? Diğer bir ifade ile yemin kefareti hususunda yoksullara yedirilecek olan yemeğin, kefareti verenin ailesine yedirdiğinin ortalaması kaydı, diğer kefaretlere ya da fidye ve fitre için verilecek gıda maddelerine hamledilebilir mi? Bu sorun fıkıh usulünde “Mutlakın Mukayyede Hamli” başlığında ele alınır. Şöyle ki, fakihler bir lafzın bir

⁷⁹ Mücâdele, 58/3,4.

⁸⁰ Buhârî, “Tefsiru’l-Kur’ân”, 34; İbn Mâce, “Menâsik”, 86.

⁸¹ Mâide, 5/89.

⁸² Karaman, *Tefsir*, II, 334.

nasta mutlak diğesinde mukayyed olarak yer alması durumunda her lafzın taşıdığı anlama ayrı ayrı mı delalet edeceği, yoksa mutlak lafzın mukayyede hamledilerek, onun gibi yorumlanacağı hususunda tartışmışlardır. Mana yönünden ortak kullanımı olan mutlak ve mukayyed lafızlar incelendiğinde bu ortaklığın bazılarında hükmün sebebinde bazılarında ise hükmün kendisinde olduğu görülür.⁸³ Konu ile ilgili ayrıntıları usul kitaplarına bırakarak burada mevzumuzla ilgili bölüme geçebiliriz.

Ortak olan mutlak ve mukayyed lafız hükmün kendisinde bulunup, hükümlerin aynı sebeplerin farklı olması durumunda Hanefilere göre mutlak mukayyede hamledilemez, diğer fakihlere göre ise hamledilebilir.⁸⁴ Mevzumuzun ortak hükmü yoksulları doyurmaktır. Fitre, fide ve kefaretlerde mutlak olarak yoksulu doyurmak olan hüküm, yemini bozma kefaretinde "*ailenize yedirdiğinizin ortalamasından*" kaydı ile kayıtlanmıştır. Bu durumda Hanefiler hariç diğer fakihlere göre yemini bozma kefaretindeki yoksulları doyurma ile ilgili kaydın fitre, fide ve diğer kefaretlere hamledilebileceğini söylemek mümkün görülmektedir.

Hız. Peygamber (s.a.s).döneminin sosyal, iktisadi ve teknik şartları ile günümüz şartları mukayese edildiğinde fitrenin bu usulle verilmesi genel anlamda İslâm'ın, özelde de fitrenin amacına daha uygun düşmektedir. Zira Hız. Peygamber (s.a.s)'in yaşadığı toplum tarım toplumu idi. Bu dönemde fitre için belirlenen maddeler ve ölçüleri toplumun realitelerine uygundu. Bu dönemde nakit (para) her ne kadar mübadele vasıtası olarak kullanılmakta ise de ödemeler çoğunlukla aynı yapılmakta idi.⁸⁵ Bu durum durağan bir şekilde asırlarca devam etmiştir. Sanayi devriminden sonra özellikle bilim ve teknolojiadaki gelişmelerle birlikte toplumlar çok hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Nakit neredeyse yegâne mübadele vasıtası hâline gelmiş, insanların üretim ve tüketim alışkanlıkları değişmiş ve çeşitlenmiştir. İnsanlar, ihtiyaç duyduğu her şeyi çarşı pazarda para ile satın alarak karşılamaktadır. Geline süreçte Hız. Peygamber (s.a.s) döneminde fitre için belirlenen gıda maddeleri birçok toplum tarafından kullanılmaz hâle gelmiştir. Böyle bir toplumda dört koşam (iki avuç dolusu) arpa ya da buğdayın fitre olarak bir yoksula verilmesi fıkhî açıdan sahih olsa da vicdanları tatmin etmemektedir. Bu durumda yapılması gereken -

⁸³ Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, 319; Koçak, Muhsin ve dğr., *Fıkıh Usûlü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, 286.

⁸⁴ Şa'bân, 325; Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, 176, 177; Koçak, 292.

⁸⁵ Akyüz, Vecdi, *Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, 499.

yemini bozma kefaretinde olduğu gibi- kişinin ailesi için yaptığı mutfak harcamalarının aile bireyi başına düşen bir günlük miktarını bir yoksula vermesidir.⁸⁶

Güncel bir zekât nisabı ve fitre miktarını tespit etmek amacıyla Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV) tarafından 23 Ekim 2004 tarihleri arasında Bursa-Mudanya Montania Hotel'de düzenlenen "Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi" konulu tartışmalı ilmi toplantıya iştirak eden birçok bilim adamı da fitrenin parasal değerini tespitte kişinin bir aylık mutfak masrafının otuza bölünmesinden sonra aile bireyi başına düşen miktarın en uygun yöntem olduğunu belirtmişlerdir.⁸⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı da fıtır sadakasının miktarını belirlemek amacıyla 06.07.2010 tarihinde yaptığı toplantıda şöyle bir karar almıştır:⁸⁸

"Yoksulların ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmak suretiyle toplumda karşılıklı sevgi ve kardeşlik bağlarının pekişmesine vesile olan bu mali ibadetin meşru kılınmasındaki temel hedeflerden biri, insanların paylaşma bilincini canlı tutmaktır. Bu sayede her Müslüman, ihtiyacı olan yoksullara az da olsa bir şeyler verebilmenin ve yardımlaşmanın sevincini yaşar. Bundan dolayıdır ki fıtır sadakası, zekâttan farklı olarak, daha geniş bir mükellef kitlesi tarafından yerine getirilir.

Kurulumuz, fıtır sadakasının Müslüman toplumların neredeyse tamamına yakın bir kesimi tarafından veriliyor olmasını da dikkate almak suretiyle;

Hem sadaka-i fıtır'ın asgarî miktarını belirleyen hadis-i şeriflere dayanarak, hem de ülkemizdeki mevcut sosyo-ekonomik hayat şartlarını ve bir kişinin günlük asgarî gıda ihtiyacını göz önünde bulundurarak 2010 yılı Ramazan ayının başlangıcından 2011 yılı Ramazan ayının başlangıcına kadar olan sürede sadaka-i fıtır miktarının 7.00 (Yedi Lira) olarak belirlenmesine,

Belirlenen bu miktarın, "asgarî miktar" olduğunun, sadaka-i fıtırda verilecek meblağ konusunda bir üst sınırın olmadığına hatırlatılmasına,

⁸⁶ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Ahır Zaman İlmihali*, Yayınevi, Ankara, 2010, 325.

⁸⁷ İlim adamlarının konu ile ilgili görüşleri için Kurav Yayınları tarafından yayımlanmış sempozyumun kitap haline bakılabilir. (Mehmet Yazıcı için s. 47; Mehmet Erdoğan için s. 112, 154; Mustafa Uzunpostalcı için s. 120; Vecdi Akyüz için s. 124; Faruk Beşer için s. 126.

⁸⁸ <http://www2.diyanet.gov.tr/dinisleriyuksekkurulu/Sayfalar/Sadaka.aspx>. 14.07.2014.

Bu konuda ideal olanın, herkesin kendi hayat standartlarına göre asgari günlük gıda harcamalarına denk düşecek bir meblağı vermesinin tavsiye edilmesine,

Söz konusu meblağın, gıda gibi aynî olarak veya para şeklinde nakdî olarak ödenebileceğine karar verildi.”

Diyanet işleri başkanlığının 2014 yılı fitre miktarı ile ilgili açıklaması ise şöyledir: “2014 yılı Sadaka-ı Fıtır miktarı konusu görüşüldü. Yapılan değerlendirmeler neticesinde fıtır sadakasının, Müslüman toplumların neredeyse tamamına yakın bir kesimi tarafından veriliyor olması dikkate alınarak, mevcut sosyo-ekonomik hayat şartları ve bir kişinin günlük asgari gıda ihtiyacı göz önünde bulundurularak, 2014 yılı Ramazan ayının başlangıcından 2015 yılı Ramazan ayının başlangıcına kadar olan sürede 10,00 TL olarak belirlenmesine karar verildi.”⁸⁹

Hayreddin Karaman da hadislerde geçen gıda maddelerinden birinin ya da bedelinin bir yoksula verilmesini fitre için yeterli görmekle birlikte işin esasını şu satırlarla özetlemektedir: “Her ailenin temel beslenme maddesi ne ise onun orta kaliteli olanından, bir yoksulun bir günlük yiyeceğini karşılayan miktardır. Bir aile bayram günü bir yoksulu yemeğe çağırırsa, uğurlarken de akşam karnını doyuracak kadar bir diş kirası verse fitreyi ödemiş olur. Bunu karşılayacak parayı vermekle de fitre borcu ödenir. Aylık, yıllık mutfak masrafınızı fert başına günlük olarak hesap edebiliyorsanız fitre miktarını da bulmuş olursunuz.”⁹⁰

Yapılan alıntılarda da görüldüğü gibi bir ailenin mutfak masrafının fert başına düşen miktarının fitre olarak verilmesi hususunda günümüz ilim adamları arasında güçlü bir eğilim bulunmaktadır.

⁸⁹ https://kurul.diyanet.gov.tr/SoruSor/AnaSayfa.aspx#.U8Pclvl_udg 14.07.2014.

⁹⁰ <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0052.htm> 20.07.2014.

SONUÇ

Fıtır sadakasının miktarı ile ilgili olarak rivâyet edilen hadislerde arpa, hurma, kuru üzüm, keşkek, buğday vb. gıda maddeleri esas alınarak bir takım hesaplamalar yapılmış ise de; söz konusu maddeler Hz. Peygamber döneminde yaygın olarak tüketilen gıda maddeleri olup, günümüzde bu gibi maddelerin bazıları temel gıda maddeleri olmaktan çıkmıştır. İslâm'ın sosyal adaleti gerçekleştirmeye dönük genel hedefi; fitre, zekât ve diğer malî ibadetlerin bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik araçlar olarak düşünülürse söz konusu gıda maddelerinden fitrenin verilmesiyle böyle bir hedefin gerçekleşmesi güç görülmektedir. Bu durum karşısında günümüz İslâm bilginleri fıtır sadakasının tespiti konusunda iki farklı ölçüden birinin esas alınabileceği görüşündedirler. Bu ölçülerden birincisi, Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından belirlenen gıda maddelerinden her birinin bir sa' cinsinden ortalamasının alınması. İkincisi ise bir kimsenin bir günlük ortalama gıda harcamasının ölçü alınması. Konuyla ilgili hadislerde geçen gıda maddelerinin çeşitliliği ve günümüz ölçülerine aktarılmasındaki zorluklar birinci görüşün bu konuda çözüm olmasını güç hâle getirmektedir. Fitrenin bir kişinin bir günlük yiyeceği olduğu dikkate alınırsa fitre olarak yoksula verilecek yiyeceğin niteliği hususunda yemini bozma kefareti ile ilgili "...ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden" (Mâide, 5/89) ayeti adil bir ölçü ortaya koymaktadır. Verilecek fitrede fitre verilecek yoksulun günlük gıda ihtiyacı yerine fitre veren kimsenin günlük gıda tüketim ortalamasının ölçü alınması fitrenin mana ve gayesine daha uygun olacaktır. Öyleyse yapılması gereken ailenin mutfak masrafının fert başına düşen miktarının fitre olarak verilmesidir.

KAYNAKÇA

- Abdulgâfi, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1991.
- Aktan, Hamza, "Hz. Peygamber Dönemi Gıda Fiyatları Ölçeğinde Fıtır Sadakasının Günümüz Şartlarındaki Kıymeti Üzerine Bir Etüt" (Kur'ân Araştırmaları Vakfı tarafından 2-3 Ekim 2004 tarihleri arasında Bursa-Mudanya Montania Hotel'de düzenlenen "Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi" konulu tartışmalı ilmi toplantıya sunduğu tebliğ), Kurav Yayınları, Bursa, 2007.
- Akyüz, Vecdi, *Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/869), *el-Câmiu's-Sahih*, (Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), Dâr-u Tûki'n-Necât, Dimeşk, 2001.
- Cassâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (v. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed (v. 816/1413), *Kitâbu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Dehlevî, Şah Veliyullah (v. 1176/1762), *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 2005.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/889), *Sünen*, (Thk. Muhammed Muhyeddin Abdulhamid), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ty.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Ferâhidî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed (v. 175/791), *Kitâbu'l-Ayn*, Mektebetu'l-Hilâl, byy, ty.
- İsfahânî, Rağîb (v. 502/1108), *Müfredât-u Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1992.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Muhallâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (v. 620/1223), *el-Muğnî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Ebû'l- Fadl Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî (v. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâr-u Sâdr, Beyrut, 1994.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid (v. 273/887), *Sünen*, (Thk. M. Fuâd Abdulabâkî), Dâr-u İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, byy., ty.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed (v. 595/1199), *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2004.
- Kallek, Cengiz, "Vesk", *DİA*, XLIII, 70.
- Karaman, Hayreddin ve dgr. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

- Kardâvî, Yûsuf, *Fıkhu'z-Zekât*, Müessesetü'r-Risâle, II. Baskı, Beyrut, 1973.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebu Bekr b. Mes'ud (v. 587/1191), *Bedâiu's-Sanai' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, byy., 1986.
- Katar, H. Mehmet, "Kefâret", *DİA*, XXV, 177-179.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Ahir Zaman İlmihali*, Yayınevi, Ankara, 2010.
- Koca, Ferhat, *İslam İbadet Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013.
- Koçak, Muhsin ve dğr., *Fıkıh Usûlü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (v. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kurubi'l-Mısriyye, Kahire, 1964.
- Kürdî, M. Necmüddîn, *Şer'i Ölçü Birimleri ve Fikhî Hükümleri*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Buruc Yayınları, İstanbul, 1996.
- Maçın, Hasan, *İslâm Hukukunda Keffaretler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2001.
- Mâlik, b. Enes, Ebu Abdullah el-Asbahî el-Himyerî, *el-Muvatta*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî) Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 1985.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an* (Çev. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), *Sünen*, (Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde), Mektebu'l-Matbûâtü'l-İslamiyye, Halep, 1986.
- Öğüt, Salim, "Fidye", *DİA*, XIII, 54-56.
- Özek, Ali ve dğr., *İbâdet ve Müessese Olarak Zekât*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1984.
- Serahsî, Şemsuddin Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed (v. 483/1090), *el-Mebsut*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- ŞÂFİÎ, Muhammed b. İdrîs, *el-Umm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1971.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v. 279/892), *Sünen*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve M. Fuâd Abdulbâkî) Matbaat-u Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1975.
- Yavuz, Yunus Vehbi, "Fitre", *DİA*, XIII, 160.
- , *İslam'da Zekât Müessesesi*, Feyiz Yayınları, Bursa, 2008.
- Yaran, Rahmi, "Kefâret", *DİA*, XXV, 179-182.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (v. 1361/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, Yenda Yayın-Dağıtım, İstanbul, 1997.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmiyye ve Edilletuhu*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1989.